

KESZEG ANNA

A látható könyv.
Tanulmányok az irodalmi medialitás köréből,
szerk. Hász-Fehér Katalin

Ezt a többszerzős, 18–19. századi irodalomról szóló tanulmánykötetet három okból kifolyólag is *jól láthatónak* érzem. Először is tudományos szemléletmódja, másodsor szerzőinek tudományos közösségként való jelentkezése, harmadszor pedig a könyv sorozatindító/folytató jellege miatt. Érveimet nézzük fordított sorrendben.

1. 2003-ban a szegedi *Tiszatáj Könyvek* sorozatban jelent meg Dajkó Pál és Labádi Gergely szerkesztésében az a Csetri Lajos emlékének szentelt kötet, melynek címe széttagolt szintagma volt (*klasszikus – magyar – irodalom – történet*). A zöld könyv után most szintén a *Tiszatáj Könyvek* között, ezúttal Hász-Fehér Katalin szerkesztésében egy narancssárga kötet. Az előbbi cím sorozatnévvé lépett elő és a hasonló formátumú kötet borítólapján feltűnt egy 2-es, ami 1-essé léptette elő a számozatlanul megjelent korábbi kötetet. Lehet tehát számítani a következőre. A szegedi „klasszmagyarosok” következő kötetére. (S csak emlékeztetni szeretnék rá, hogy az előző kötetről írott recenziót Bengi László azzal zárta: „És ahogy ilyenkor mondani szokták: várjuk a folytatást!” – *Irodalomismeret* 2003/4., 158.)

2. És ez lenne a második esemény. Hogy ezzel a második kötettel egy, kutatási módszertan, problémavilág, vizsgált irodalmi jelenségek szempontjából egységes arculattal rendelkező csoport tevékenysége válik „láthatóvá”. Természetesen, a klasszikus magyar irodalommal foglalkozók körében van jelentése a „szegediség” fogalmának, e könyvvel azonban profiljuk egy kiadói politika értelmében is konkretizálódik. A könyv egyik terminusával élve, a szerzők „az intencionáltság” több „szintjén” is csoportként jelennek meg, és az előző kötet problematikáját, szerzőit nézve, a folytonosságot több ponton is érzékelné lehet.

3. Harmadszor pedig a kötet arra tesz kísérletet, hogy a 18–19. századra vonatkozó magyar irodalomtörténeti kutatásban hivatkozások, elszórt próbálkozások révén jelen levő, de kitüntetett kutatási paradigmává nem váló vizsgálati

szempontot honosítson meg: a medialitás kérdéskörét. S hogy éppen a szegediek vállalkoznak erre, az Szajbély Mihály e közegehez igencsak intenzíven kötődő szerepének (is) betudható. A tanulmányokban hivatkozott (nagyobbrészt külföldi) szakirodalom is mutatja, hogy a szöveg közegfüggésének tudatosítása a hetvenes évek európai tudományosságának eredménye, s az eltérő diszciplínákban végbement „mediális fordulatnak” a nemzetközi tudományos közösségekben egyre tekintélyesebb intézményes bázisa lett. Az utóbbi évek magyar irodalomtudományában is érezhetővé vált a medialitás kérdései iránti érdeklődés mind az irodalomelmélet, mind pedig a filológiai szűkebben értelmezett diszciplínái terén. Az előbbire Kulcsár Szabó Ernő és az ő nevéhez kapcsolt iskola legutóbbi köteteit (KULCSÁR SZABÓ Ernő – SZIRÁK Péter, *Történelem, kultúra, medialitás*, Balassi, Budapest, 2003; KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Szöveg, medialitás, filológia. Költészettörténet és kulturalitás a modernségben*, Akadémiai, Budapest, 2004) az utóbbira Horváth Ivánnak az „informatikai irodalomtudomány” irányzatához kapcsolódó (*Magyarok Babelben*, JATEPress, Szeged, 2000; *Gépeskönyv*, Balassi, Budapest, 2006) munkáit említeném példaként. A Hász-Fehér Katalin szerkesztette kötet az említett példaktól némileg eltérő mediakutatási irányzathoz kapcsolódik, ahhoz, amit médiatörténetnek, a szövegek/irodalom materiális hordozói történetének, a francia tudományosságban bevett elnevezés szerint pedig kultúrtörténetnek neveznek. (Ezekről az irányzatokról lásd Török Zsuzsa e kötetben szereplő összefoglalóját: 183–188.) A kötet tanulmányainak elméleti hipotézisei három tételben foglalhatók össze:

1. az irodalmi szöveg elválaszthatatlan azoktól a materiális hordozóktól, melyekben megjelenik;
2. a materiális hordozók sajátos történetiséggel, a társadalmi használat eltérő kontextusaival rendelkeznek, s az irodalomtörténészeknek ezt kell helyreállítania, figyelembe vennie (lásd erről Hász-Fehér Katalin bevezetőjét: 13);
3. a materiális hordozók sajátosságainak figyelembe vétele megengedi a szerzői intenció fogalmának a visszanyerését, azoknak a szerzői elképzeléseknek a végigkövetését, melyek a kiadástörténetben és -politikában nyilvánulnak meg (ennek a premisszának a kifejtéséhez lásd Hász-Fehér Katalin tanulmányát, mely a 18. század végén megjelent verseskötetek szerkesztői előszavait elemzi az intencionáltság szintjeinek szempontjából: 56–60).

A kötet struktúrája is utalni látszik némileg ezekre a tézisekre. A tizenegy tanulmány három nagyobb tematikus blokkba tartozik: *Előbeszéd* (Labádi Gergely, Hász-Fehér Katalin, Torma Katalin, Dávid Péter, Boldog Zoltán írásai); *tól-ig* (Tóth Benedek, Török Zsuzsa, Veres Ildikó tanulmányai), *Tex(t)úra* (Zentai Mária, Gaborják Ádám, Szabó Ágnes írásai). Ezek közül a szerzői intencióra hangsúlyosabban figyelő írások az első fejezetcím alá, míg a médiumok sajátos-

ságából kiinduló, a szerzői intenció kérdéséhez a közeg sajátosságai felől közelítő tanulmányok a második két egységbe tartoznak. Ahogyan egy medialitásra figyelő tanulmánykötetnek jól áll, a címek is játszanak a nyomtatott térrel (és csak tűnődni tudok azon, hogy Zentai Mária *-tól-ig* struktúrájú címet viselő tanulmánya véletlenül cserélte-e fel a helyét Tóth Benedek nem ilyen címszerkezetű írásával, vagy pedig ennek a cserének is van egyfajta tudatos játékjellege – amit egyébként a két tanulmány témája indokolni is látszik).

A tanulmányok másik közös eljárása, hogy az elemzett eset sajátosságaiból kiindulva az irodalomtörténeti hagyomány adott jelenségeire vonatkozó kritikákkal indítanak. Labádi Gergely Aranyra visszautalva teszi fel a nyomtatott-kéziratok közeg eltéréseinek, illetve ezen eltérés irodalomtörténeti narratívát meghatározó jellegének kérdését az episztolaműfaj anyagán (e műfajról a szerző korábban az ItK 2004/5–6. számában közölt tanulmányt, s doktori disszertációja is e témában íródott). Tóth Benedek, Török Zsuzsa, Veres Ildikó a 19. század második fele irodalmiságának sajtóhoz kötöttségéből kiindulva kérdez rá arra, elégséges-e a könyv forinátunban megjelenő irodalomra figyelni. Dávid Péter *Alkalmatosságra írtott versekről* szóló és Zentai Mária Vörösmarty *Keserű poharáról* írott tanulmányai szöveg és alkalmiság, illetve eltérő előadói, nyilvánosság elé jutási helyzetek, szöveg és *actio* viszonyára figyelnek. Hasonló kérdésre keresi a választ Gaborják Ádám már címében is Walter J. Ong tanulmányára utaló írásában Erdélyi János népdalgyűjteményének kontextusában, melynek fő tétje az ongiánus paradigma megkérdőjelezése. Szabó Ágnes a médiumok egyazon hordozón belüli egymásmellettiségére kérdez rá Kazinczy verseinek kép és szöveg-mellérendeléseit elemezve. Torma Katalinnak az *Anakreoni Dalok* és orientalizmus viszonyáról, illetve Boldog Zoltán Reviczky *Apai örökségének* 1955-ös kiadásáról írott tanulmánya (ez utóbbi szöveg ki is lép valamennyire a kötet tanulmányainak időkeretéből) a szövegek kiadói politikákhoz kötött aspektusaira figyelnek.

Amennyiben a kötet írásai közötti eligazodáshoz a címben is megjelölt szempontot, a medialitást használjuk fogódzóként, láthatóvá válnak az írások közötti kapcsolódási pontok. Ugyanakkor azonban, ha a (s hadd használjam itt ezt a szót) *klasszikus* irodalomtörténeti kérdések és témák kontextusában akarjuk elhelyezni az esettanulmányokat, jóval nehezebb a dolgunk. S talán ez a szempont az, amely a kötet sajátos egyenetlenségét látni engedi. A szemléleti egységesség ellenére az egyes írások igen eltérő jelentőségűek, ha abból a szempontból értékeljük őket, milyen válaszokat tudnak adni e sajátos kiindulópont felől az érintett irodalomtörténeti problémákra. Végül is ebben mérhető a medialitás elméleteinek módszertani haszna. Ebből a szempontból a Csokonai-blokk két tanulmánya (az *Alkalmatosságra írtott verseknek az Árpádiász* viszonylatában való elhelyezése, illetve az *Anakreoni Dalok* Háfiz-inspirációjának adatolása) érzékkel tér ki a Csokonai-

líra olyan aspektusaira, melyek az elmúlt időszaknak az évforduló miatt megnövekedett Csokonairól szóló termésében is újdonságnak mondhatók. Úgy látom, hogy azok a tanulmányok, melyek témájuknál fogva összekapcsolódtak, és hipotéziseikben egymást támogatták (így a tárcáról, beszélyről, zsurnalisztikai műfajok és irodalom viszonyáról szóló blokk, az alkalmiság kérdésköre, a szerzői intenció jelenléte az eltérő médiumokban) hatékony válaszokat adtak a kiindulópontként tárgyalt kérdésekre, míg a népköltészet és műköltészet, a vers-képesség viszonyát tárgyaló két tanulmány egy másik kötetkompozícióban jobban érvényesülhetett volna. Különállásukat szakirodalmi hivatkozásaik a kötet többi írástól eltérő volta is mutatja. Gaborják Ádám tanulmánya hatékonyan figyelmeztet arra, hogy a mediális hordozók sajátosságára való figyelés hozzászólhat a népköltészeti szövegek kiadásának, megítélésének számos olyan összetevőjéhez, gyűjtő-gyűjtés-gyűjtött anyag viszonyának problematikájához, melyek a közköltészeti kutatások egyre erőteljesebb irodalomtörténeti jelenlétével, ezek hatásával már nem csupán a néprajztudomány és antropológia felől válnak követhetővé. A hipotézis igazolásához alighanem több népköltési gyűjtemény anyagát, kiadástörténeteit is érdemes lenne megnézni. Ezért érezném öröndetesnek, ha e tanulmány a néprajztudomány újabb eredményeivel is számolna. Szabó Ágnes tanulmánya pedig mind a kibontakozóban levő Kazinczy-kutatás, mind pedig a képvers-történet, többmédiumú szövegek történetének kontextusához kapcsolódik.

Sajnos a kötetben maradt néhány sajtóhiba, ami a könyv hipotézisét figyelembe véve még sajnálatosabb, mint egyébként lenne (itt csak egy példát említek: Török Zsuzsa tanulmánya fölött végig az azt megelőző Tóth Benedek-tanulmány címe szerepel). Másik apró megjegyzésem Szabó Ágnes tanulmányának *anyaország* fogalmára vonatkozik. A „két magyar haza” viszonyát a tanulmányok több esetben is érintik, még ha nem is expliciten, éppen ezért érzem úgy, hogy Kazinczy 1816-os erdélyi útja esetében „Erdély anyaország felé való reprezentációjáról” beszélni történetietlen. A koncepciót magam is helyeselni tudom, mindössze az *anyaország* szóhasználattal nem értek egyet a 19. század első felének kontextusában.

Az elmúlt évek nemzetközi médiatörténeti kutatásai három irányba látszanak tartani. Egyrészt a szerzői és kiadói stratégiák története, másrészt a mediális hordozók technikatörténete, harmadrészt pedig a médiumok irodalmi szövegekben való reprezentációinak története állt a kutatások középpontjában. Ebben a kötetben mindhárom irányvonalnak a nyomai megtalálhatóak, ezért érzem szerencsésnek, hogy a médiatörténet megfontolásainak 18–19. századi magyar szövegeken való kipróbálása ezzel a kötettel indul.

(*Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2006*)